

Бухгалтерський облік

2. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні: Закон України від 16.07.1999 р. № 996-XIV [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/996-14>.

3. Положення про документальне забезпечення записів у бухгалтерському обліку, затв. наказом Міністерства фінансів України від 24.05.1995 р. № 88 [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://zakon.nau.ua/doc/?doc_id=249855.

4. Методичні рекомендації щодо застосування спеціалізованих форм первинних документів з обліку довгострокових та поточних біологічних активів в сільськогосподарських підприємствах, затв. наказом Міністерства аграрної політики України від 21.02.2008 р. № 73 [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/1_doc2.nsf/link1/FIN39760.html.

5. Бухгалтерський облік в сільському господарстві в первинних документах і проводках / За ред. М.Ф. Огійчука та В.М. Пархоменка. - Х.: Фактор, 2008. - 480 с.

6. Гончаренко Н.В. Організація первинного обліку біологічних активів у тваринництві / Н.В. Гончаренко // Облік і фінанси АПК. - 2007. - № 11. - С. 22-26.

7. Облік сільськогосподарської діяльності: навчальний посібник / [Ю.Я. Лузан, В.М. Жук, В.М. Гаврилук та ін.]; за ред. В.М. Жука. - К.: Юр-Агро-Веста, 2007. - 368 с.

8. Фінансовий облік: навч. посіб. / Л.К. Сук, П.Л. Сук. - [2-ге вид., переробл. і доповн.]. - К.: Знання, 2012. - 647 с. - (Вища освіта ХХІ століття).

УДК 637.65.018

Л.С. СОРОКА

(Луцький національний технічний університет, м. Луцьк, Україна)

Обліково-інформаційна система в управлінні економічною безпекою для різних поведінкових моделей підприємства

В публікації висвітлено питання обліково-інформаційного забезпечення економічної безпеки підприємства для різних поведінкових моделей. Встановлено роль обліково-інформаційної системи як постійно діючого центру для моніторингу внутрішніх змін діяльності підприємства на стадіях постачання, виробництва і збуту при активній поведінковій моделі. Проведені емпіричні дослідження підприємств консервативної поведінкової моделі та встановлено прямий зв'язок з недостатньо розвинутою системою управлінського обліку, який здебільшого носить фрагментарний характер. Виділено і охарактеризовано вісім основних функціональних складових економічної безпеки: технічну, технологічну, фінансову, правову, інтелектуальну, кадрову, екологічну, соціальну. Узагальнено підсистеми економічної безпеки, серед яких виділено соціально-економічну як перспективну для наукових досліджень. Доведено визначальну і домінуючу роль фінансової складової в системі економічної безпеки підприємства. Розкрито роль управлінського обліку в поєднанні його оперативної і стратегічної складових для ефективного функціонування на підприємстві системи економічної безпеки.

Ключові слова: економічна безпека, поведінкові моделі підприємства, обліково-інформаційна система

Л.С. СОРОКА

(Луцький національний технічний університет, г. Луцк, Україна)

Учетно-информационная система в управлении экономической безопасностью для разных поведенческих моделей предприятия

В публикации освещены вопросы учетно-информационного обеспечения экономической безопасности предприятия для различных поведенческих моделей. Установлена роль учетно-информационной системы как постоянно действующего центра для мониторинга внутренних изменений деятельности предприятия на стадиях снабжения, производства и сбыта при активной поведенческой модели. Проведены эмпирические исследования предприятий консервативной поведенческой модели и установлена прямая связь с недостаточно развитой системой управленческого учета, который в основном носит фрагментарный характер. Выделено и охарактеризовано восемь основных функциональных составляющих экономической безопасности:

техническую, технологическую, финансовую, правовую, интеллектуальную, кадровую, экологическую, социальную. Обобщены подсистемы экономической безопасности, среди которых выделено социально-экономическую как перспективную для научных исследований. Доказано определяющую и доминирующую роль финансовой составляющей в системе экономической безопасности предприятия. Раскрыта роль управленческого учета в сочетании его оперативной и стратегической составляющих для эффективного функционирования на предприятии системы экономической безопасности.

Ключевые слова: экономическая безопасность, поведенческие модели предприятия, учетно-информационная система.

L.S. SOROKA

(Lutsk National Technical University, Lutsk, Ukraine)

Accounting & Information System in Economic Security Management for Different Business Behaviour Models

The article has spotlighted the problems of accounting & information support of a company economic security for different behavior models. There has been established the role of accounting & information system as a continually operating center for monitoring internal changes in company performance at procurement, manufacturing and sales stages with an active behavior model. The empiric research of conservative behavior model companies has been carried out, and the direct connection with the insufficiently developed management accounting system, which is generally of a fragmentary character, has been outlined. In the paper there the eight essential functional components of economic security, namely, technical, technological, financial, legal, intellectual, personnel, economic and social have been identified and analyzed. The economic security subsystem with a special emphasis on the social and economic component as a perspective for further scientific research has been reviewed. The determinant and dominant role of financial component in the company's economic security system has been proved. Moreover, the role of management accounting along with its operating and strategic components for the company's security system efficiency has been substantiated.

Keywords: economic security, company behavior models, accounting & information system.

Постановка проблеми. В умовах розвитку економіки знань, відповідної інформатизації суспільно-економічних відносин, об'єктом економічної безпеки є інформаційний продукт. Важливості і неабиякої цінності набуває при цьому обліково-інформаційний продукт. Виділення із загальної системи обліку в окремі, але взаємопов'язані системи – бухгалтерського, фінансового, управлінського – не розв'язує, а посилює запити користувачів інформаційних продуктів стосовно вирішення оперативних і стратегічних задач управління. Актуалізується проблема облікового забезпечення на різних етапах життєвого циклу підприємства з урахуванням стану поведінкових моделей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні засади економічної безпеки досліджували такі вчені як Г.А. Андрощук, О.В. Ареф'єва, В.Л. Безбожний, Т.Г. Васильців, М.П. Войнаренко, В.І. Волошин, А.М. Гуменюк, П.П. Крайнев, Т.Б. Кузенко, Т.Г. Рзаєва, А.Г. Шаваєв, Л.Г. Шемаєва [1; 2; 3; 4; 5; 9; 13]. На практичному рівні проблему управління економічною безпекою підприємства, методи та алгоритми її обліково-інформаційного забезпечення найбільш повно розкрили у своїх роботах такі вчені як І.А. Бланк, А.В. Козаченко, С.В. Кавун, В.С. Пономаренко [12]. Проблемами інформаційного базису економічної безпеки

підприємств займалися такі відомі автори як С.Ф. Голов, В.С. Горячев., А.П. Дикий, М.С. Пушкар, М.Г. Чумаченко, В.І. Ярочкін [6; 7; 15], які досліджували процеси управлінського обліку як основного чинника забезпечення економічної безпеки та сталого розвитку підприємства.

Метою дослідження є висвітлення питання обліково-інформаційного забезпечення економічної безпеки підприємства залежно від його різних поведінкових моделей.

Основні результати дослідження. Підприємство, щоб досягнути успіху в бізнесі, зберегти конкурентоспроможність продукції, повинно постійно пристосовуватися до вимог зовнішнього середовища та своєчасно реагувати на його зміни. Для цього необхідно освоїти та досліджувати можливі моделі поведінки підприємства, які мають бути сигналом для системи економічної безпеки з метою своєчасного запобігання негативним економічним явищам. Л.І. Донець та Н.В. Ващенко [9] виділили три моделі поведінки підприємства, кожна з яких вирізняється своїми особливостями і вимогами до формування інформаційного базису економічної безпеки:

- модель активної поведінки;
- модель консервативної поведінки;
- модель змішаної поведінки.

Бухгалтерський облік

Активна модель поведінки підприємства характеризується здатністю швидко реагувати на стрімкі ринкові зміни. Підприємство встановлює нові господарські зв'язки, підходить в ціноутворенні, шукає інвестиції під нові програми. Темпи пристосування до змінних умов зовнішнього середовища високі, невизначеність є постійною, що підсилює потребу безперервно підтримувати рівень готовності системи економічної безпеки. Обліково-інформаційна система є постійно діючим центром для моніторингу внутрішніх змін діяльності на стадіях постачання, виробництва і збуту, відхилень від бюджетних показників, дотримання правил фінансової політики тощо. На перший план виходить система управлінського обліку. Характерним є паралельне ведення оперативного і стратегічного обліку, останній підлягає постійному перегляду стосовно методів, процедур, інструментарію.

У консервативній моделі поведінки, коли підприємство поставлене перед вибором: банкрутство чи реорганізація, система економічної безпеки спрямована на пошук альтернативних варіантів з метою не втратити наявні позиції підприємства на ринку. Підприємство зберігає старі зв'язки, незмінну структуру випуску продукції, колишню витратну модель ціноутворення, відсутні активні кроки на ринку. Для інформаційної підтримки економічної безпеки при означеній поведінковій моделі є потреба переглянути існуючу систему управлінського обліку. Як показали результати емпіричних досліджень, здебільшого підприємства з консервативною поведінковою моделлю мають недостатньо розвинуту систему управлінського обліку, яка характеризується фрагментарним оперативним обліком на рівні несистематизованого, не суцільного, з часовими перервами відображення фактів господарської діяльності. Окремі фрагменти планування, прогнозування можуть мати місце в таких поведінкових моделях підприємств, проте, в цілому не забезпечать систему стратегічного управління відповідними інформаційними ресурсами. Вважаємо, що однією з головних причин консервативної моделі поведінки підприємств є відсутність або низький рівень управлінського обліку. Без належної поінформованості неможливо визначити та економічно обґрунтувати шляхи виходу з кризи, покращення фінансового становища, можливості нарощування економічного потенціалу, підвищення конкурентоспроможності тощо. Стан економічної безпеки досить низький, що в комплексі з іншими чинниками приводить до критичного результату, який однозначно завершується банкрутством.

Для змішаної моделі характерно те, що підприємство не має постійної моделі поведінки. За деякими ознаками підприємство діє згідно з консервативною моделлю, за іншими – згідно з моделлю активної поведінки [9, с. 134–136]. Такий перебіг залежить від неможливості в окремих ситуаціях втримати домінуючі позиції на ринку. Ключову роль в підприємствах з такими моделями відіграє слабка система економічної безпеки з

відповідно неналежним обліково-інформаційним забезпеченням. Потрібен постійний моніторинг зовнішніх та внутрішніх чинників. Особливої уваги заслуговують методи боротьби за нерозголошення інформації, яка стосується технологій виробництва продукції, клієнтської бази, інструментів ефективного менеджменту, кадрового забезпечення. Завданням економічної безпеки підприємства є також постійний моніторинг конкурентів, їх клієнтської бази стосовно постачальників та покупців. Управлінський облік буде ефективним, якщо постійно використовуватиме методику бенчмаркінгу, гнучких бюджетів та управлінського контролю.

Завданням економічної безпеки є контроль за ефективним використанням ресурсів, збереженням ринкових позицій, конкурентоспроможністю продукції, досягненням гармонії інтересів підприємства із суб'єктами зовнішнього середовища. Ці завдання послідовно вирішуються на всіх стадіях життєвого циклу підприємства та для його різних поведінкових моделей. Поведінкові моделі не є сталими протягом певного часового проміжку діяльності підприємства. Вони змінюються пропорційно дієвості системи економічної безпеки, а, відповідно, ефективність останньої залежить від рівня управлінського обліку.

До складу економічної безпеки підприємства включено такі підсистеми: 1) фінансова (основна); 2) внутрішньоекономічна; 3) зовнішньоекономічна (економіка зв'язків підприємства з зарубіжними партнерами); 4) соціально-економічна [14, с. 27].

Найчастіше науковці виділяють вісім основних функціональних складових економічної безпеки: технічна, технологічна, фінансова, правова, інтелектуальна, кадрова, екологічна, соціальна.

Домінуючою складовою в системі економічної безпеки є фінансова, значимість якої не залежить від галузевої специфіки підприємства. Кожен суб'єкт господарювання має на меті забезпечення максимального прибутку або доходу, його фінансовий стан характеризує його спроможність пристосовуватись до змін у зовнішньому середовищі та адаптуватись до існуючого ринкового механізму.

Власне поняття «фінансова безпека» є також відносно новим для вітчизняної економічної теорії, але в той же час досить дискусійним. Однією із причин відсутності загальноприйнятого трактування, на думку науковців [1; 9; 10], є те, що «фінансова безпека є надзвичайно складною багаторівневою системою, яку в цілому більшість вчених асоціюють із такими характеристиками як «стійкість», «рівновага», «збалансованість», зокрема, як граничний стан фінансової стійкості, в якому повинне знаходитись підприємство для реалізації своєї стратегії, як стан підприємства, який забезпечує фінансову рівновагу, платоспроможність в довгостроковому періоді, потреби у фінансових ресурсах для стійкого розширеного відтворення, достатню фінансову незалежність, збалансованість і якість фінансових інструментів, технологій і послуг; стійкість до загроз; а також спрямованість на ефективний і сталий розвиток.

В.С. Горячев, Т.Г. Васильців, В.І. Волошин, А.М. Гуменюк [4; 6] та інші науковці також розглядають цю категорію як стан підприємства, якому притаманні визначені ознаки. Це є логічним з огляду на те, що економічну безпеку також визначають як певний стан.

Проте, як справедливо зазначає О.І. Барановський – фінансова безпека не є статичною категорією. Вона може коливатись між фінансовими процвітанням і тяжкою фінансовою кризою, тобто може мати різні рівні залежно від стану фінансової рівноваги підприємства та граничних значень вибраних показників.

Потребує особливої уваги в процесі досліджень ресурсно-функціональний підхід до трактування фінансової безпеки. Науковці, що його пропагують, характеризують категорію фінансової безпеки як стан найбільш ефективного використання корпоративних ресурсів підприємства, що виражається в максимізації прибутку та підвищенні рентабельності діяльності підприємства, якості використаних основних і оборотних активів, структурі капіталу. Таке розуміння категорії, на нашу думку, є дуже суперечливим, адже не можна ототожнювати фінансову безпеку лише із досягненням певних економічних показників. Крім того, не доцільно її розглядати як стан ефективного використання усіх ресурсів. Завданням фінансової безпеки є забезпечення підприємства фінансовими ресурсами, достатніми для його нормального функціонування.

З огляду на вищевикладене можна зробити чітке розмежування між категоріями фінансової і економічної безпеки та їх обліково-інформаційним базисом. Очевидно, що для першої основним джерелом інформації є фінансовий облік і складена за його принципами фінансова звітність. Єдина методологічна база, урегульована міжнародними стандартами бухгалтерського обліку і фінансової звітності, дає можливість в єдиній площині аналізувати підприємства з точки зору ступеня їх міцності, стійкості на ринку і перспектив розвитку в глобальних економічних системах. При цьому визначальною є екологічна і соціальна складові фінансових звітів. Проте, окремі науковці виокремлюють екологічну і соціальну складові як окремі частини, що потребують особливих підходів щодо впливу їх на економічну безпеку окремого підприємства. Інформаційним базисом економічної безпеки є управлінський облік, який є системою збору, систематизації, опрацювання і передачі звітних показників за потребами користувачів, в основному управлінського персоналу різних рівнів ієрархії.

Інтелектуальна та кадрова безпека спрямовані на збереження і розвиток інтелектуального потенціалу суб'єкта господарювання, ефективне управління кадрами. Техніко-технологічна – передбачає формування високотехнологічної бази устаткування та основних засобів, удосконалення бізнес процесів на підприємстві з метою досягнення високого рівня конкурентоспроможності. Всебічне правове забезпечення діяльності суб'єкта господарювання,

дотримання чинного законодавства – основна мета політико-правової безпеки. Інформаційна захищеність ґрунтується на захисті прав інтелектуальної власності підприємства та його працівників, інформації пов'язаної з криміналом, співпраці з державними та приватними правоохоронними інституціями. Екологічна безпека забезпечується спрямованістю господарюючого суб'єкта на виробництво та торгівлю екологічно чистою продукцією та впровадженні екологічно чистих технологій функціонування, а силова (захисна) передбачає забезпечення фізичної безпеки працівників фірми і збереження майна.

У сучасних умовах господарювання відбувається трансформація економічної безпеки підприємства в соціально-економічну. Вона зумовлена посиленням впливу людського чинника у зовнішньому та внутрішньому середовищі суб'єкта господарювання. Таким проявом у зовнішньому середовищі є формування соціальної відповідальності, а у внутрішньому – утворення соціального партнерства.

Проте таке утворення супроводжується чисельними загрозами, які виникають або внаслідок конфлікту інтересів учасників такого процесу, або через свідомі чи напівсвідомі деструктивні їх дії тощо.

На сьогодні інтерес до соціально-економічної безпеки проявляють лише деякі науковців. Дослідники Г.В. Козаченко, О.М. Ляшенко та В.П. Пономарьов [10, с. 47] у трактуванні поняття не обмежуються певними умовами діяльності суб'єкта господарювання, а розглядають його як «міру гармонізації в часі і просторі економічних інтересів підприємства з інтересами пов'язаних із ним суб'єктів». При цьому вони звертають увагу на тих суб'єктів, що «діють поза межами підприємства», відкидаючи таким чином взаємовідносини всередині фірми.

З огляду на це, визначення В.Л. Безбожного є більш повним [3, с. 138]. Автор запропонував розуміти під соціально-економічною безпекою стан захищеності підприємства від зовнішніх та внутрішніх загроз, який досягається шляхом гармонізації та взаємоузгодження інтересів підприємства відповідно з інтересами суб'єктів внутрішнього середовища та зовнішнього середовища у часі та просторі.

Слід відзначити, що поведінкові моделі працюють комплексно, тобто, виникнення слабких місць в одній з підсистем супроводжується негативними результатами в інших за досить короткий період часу. В разі належної дієвості оперативного обліку такі слабкі місця виявляються автоматично, в режимі реального часу, що дозволяє приймати своєчасні управлінські рішення про відновлення попередніх параметрів економічної системи суб'єкта.

Традиційно існують певні правила безпеки системи бухгалтерської інформації підприємства: ефективний контроль доступу до бухгалтерських даних, ресурсів та обладнання; неухильне виконання персоналом правил конфіденційності стосовно

бухгалтерської інформації; планування облікової діяльності із забезпеченням безперервного відображення всіх основних бізнес процесів; захист інтелектуальної власності стосовно інформаційного продукту, який є власністю підприємства. Проблема може виникнути при звільненні представника облікового апарату, який є носієм інформаційного продукту в частині методології його отримання, переробки, представлення у звітах та збереження. Ця проблема має вирішення лише при наявності у облікових кадрів високого рівня облікової культури та дотримання етичних норм. На жаль, цьому питанню приділяється мало уваги на теренах розвитку облікової науки. Причина в недостатньому потенціалі та сталого розвитку підприємства від якості його обліково-інформаційного ресурсу, рівня його захищеності і можливостей використання.

Висновки. Перебіг поведінкових моделей підприємства є однією із вагомих загроз економічної безпеки підприємства. Найбільш ефективна активна модель можлива при належній організації управлінського обліку в його системному поєднанні оперативного та стратегічного. При наявності характерних рис консервативної поведінкової моделі доцільно здійснити перегляд діючої системи управлінського обліку з відповідним коригуванням його методики, процедур, інструментарію. В протилежному випадку, неповна інформованість про здійснення господарських процесів, їх результативність, тенденції фінансових потоків, приведе до втрати зворотного зв'язку системи менеджменту, що трактується низьким рівнем економічної безпеки і є сигналом до її укріплення.

В умовах обмежених ресурсів, невизначеності і проблем із охороною інформаційного ресурсу, система управлінського обліку є чи не єдиним способом інформаційної підтримки економічної безпеки підприємства.

4 Список використаних джерел

1. Андрощук Г.А. Экономическая безопасность предприятия: защита коммерческой тайны: [монография] / Г.А. Андрощук, П.П. Крайнев. – К.: Издательский Дом "Ин Юре", 2000. – 400 с.
2. Ареф'єва О.В. Планування економічної безпеки підприємств / О.В. Ареф'єва, Т.Б. Кузенко. – К: Вид-во Європ. ун-ту, 2004. – 170 с.
3. Безбожний В.Л. Вибір способу забезпечення соціально-економічної безпеки великих промислових підприємств: дис. ... канд. екон. наук : 08.00.04 / Володимир Леонідович Безбожний. - Луганськ, 2009. - 197 с.

4. Васильців Т.Г. Пріоритети та засоби зміцнення економічної безпеки малого і середнього підприємництва: [монографія] / Т.Г. Васильців, В.І. Волошин, А.М. Гуменюк. – Львів: Львівська комерційна академія; Національний ін-т стратегічних досліджень. Регіональний філіал у м. Львові, 2009. – 248 с.

5. Войнаренко М.П. Ділова активність підприємств: проблеми аналізу та оцінки: [монографія] / М.П. Войнаренко, Т.Г. Рзаєва. – Хмельницький: ХНУ, 2008. – 284 с.

6. Горячев В.С. Информация и ее защита / В.С. Горячев // Вопросы защиты информации. – 1994. – № 2. – С. 13-18.

7. Дикий А.П. Порядок забезпечення безпеки бухгалтерської інформації в умовах застосування сучасних комп'ютерних технологій / А.П. Дикий // Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу. Міжнародний збірник наукових праць / Бухгалтерський облік, контроль і аналіз. Випуск 3 (12). / Відп. ред. д.е.н., проф. Ф.Ф. Бутинець. – Житомир: ЖДТУ, 2008. – С. 208-214.

8. Дойль П. Менеджмент: стратегия и тактика / Пер. с англ. – СПб.: Питер, 1999. – 560 с.

9. Донець Л.І., Ващенко Н.В. Економічна безпека підприємства: Навч. посібник / Л.І. Донець, Н.В. Ващенко. – К.: Центр навчальної літератури, 2008. – 240 с.

10. Козаченко А.В. Экономическая безопасность предприятия: сущность и механизм обеспечения: [монография] / А.В. Козаченко, В.П. Пономарев, О.М. Ляшенко – К.: Либра, 2003. – 280 с.

11. Козловский В.А. Микроэкономические основы организации адаптивного производства / В.А. Козловский, В.В. Кобзев, Н.Т. Савруков. – СПб., 1998. – 58 с.

12. Пономаренко В.С. Концептуальні основи економічної безпеки: [монографія] / В.С. Пономаренко, С.В. Кавун. – Харків : Вид. ХНЕУ. – 2008. – 256 с.

13. Шемаєва Л.Г. Забезпечення економічної безпеки підприємства на основі управління стратегічною взаємодією із суб'єктами зовнішнього середовища / Л.Г. Шемаєва. – К.: НІПМБ, 2009. – 357 с.

14. Плескач В.Л. Методологічні засади державного регулювання фінансово-економічного розвитку / В.Л. Плескач, А.В. Кулик // Фінанси України – 2009. - № 10. - С. 27-35.

15. Ярочкин В.И. Безопасность информационных систем / В.И. Ярочкин. – М. "Ось-89", 1996. – 197 с.